

11.611.379/9

рд Н. їа

Сбересто
рд. 6016

БІБЛІОТЕКА „ЗАПИСОК ЧИНУ СВ. ВАСИЛІЯ В.“

ч. 9

я. Г.

З ДІЯЛЬНОСТИ
ІВАНА МАРТИНОВА
В 1859-1864 РР.

НАКЛАДОМ РЕДАКЦІЇ „ЗАПИСОК ЧСВВ.“ — ЖОВТЯ 1932

STAROSTWO w ZOLEWIE

Egzemplarz obowiązkowy

Nakład: 50 egz.

Dnia 29. IX 1932.

БІБЛІОТЕКА „ЗАПИСОК ЧИНУ СВ. ВАСИЛІЯ В.“
Ч. 9.

Я. Г.

З ДІЯЛЬНОСТИ
ІВАНА МАРТИНОВА
В 1859-1864 РР.

НАКЛАДОМ РЕДАКЦІЇ „ЗАПИСОК ЧСВВ.“ — ЖОВТНЯ 1932

ІІ.64.379/9

Всі права застерігається

I. Єзуїт о. Іван Мартинов.

ЕЗУЇТ о. Іван Мартинов (1821-1894) належить без сумніву до цікавіших постатей в історії взаємин Східньої Слов'янщини з Західньою Європою. З походження росіянин, уроженець Казаня, виїхав він 1844 р. до Франції й не тільки став тут католиком, але й вступив вже найближчого року до єзуїтів у Saint-Acheul. Усе життя присвятив він ідеї зближення нез'єднаних слов'ян, передусім східніх, до католицького Заходу шляхом діяльності не тільки письменської. З того боку не діждався він ще відповідної оцінки — знаємо тільки, що орудуючи широкою науковою ерудицією, опертою на солідному пізнанні релігійних відносин Сходу й Заходу, та визначним публіцистичним талантом, вспів він дати на тому полі неодні справді цінне. Докладний список писань Мартинова подає відома Бібліотека Ісусового Товариства¹.

Для оцінки цієї діяльності Мартинова важне було б пізнати: 1) основи, на яких він спирається в свої праці; 2) обсяг, який вони обіймали; 3) їх справжню, передусім наукову стійність; 4) їх значення й практичний вислід. Але для такого всебічного образу письменника не достає нам ще відповідного матеріалу. Найважніші є тут друковані писання Мартинова, розкинені по окремих книжках, брошурах та видавництвах у мовах: російській, французькій та латинській. Вони показують Мартинова як: самостійного дослідника (н. пр. його опис слов'янських рукописів паризької бібліотеки й передусім праця в *Acta Sanctorum*, про що буде ще мова нижче), як видавця давніших творів з історії церковної унії (н. пр. життєписи св. Йосафата Кунцевича, »Апологія« Мелетія Смотрицького) і як публіциста-оборонця унії в Східній Слов'янщині (н. пр. стаття про долю католицької церкви в Росії й ін.).

Переглядаючи бібліографію писань I. Мартинова, бачимо, що найживіша його письменська діяльність припадає на кінець 50-их і початок 60-их рр. XIX ст., бо в 1858-1864 рр. появилися не тільки його найважніші праці, але й заразом такі, в яких можемо відразу добачити доцільність і пляновість. Тому той час можемо

¹ *Sommervogel. Bibliothèque de la Comp. de Jésus. Bruxelles 1900, t. XI, Supplement, k. 645-652.* Життєписні дані гл. Podręczna Encyklopedia Kościelna. Том XXV-XXVI. Warszawa 1911, ст. 292-3.

призвати найсвітлішою добою в творчості Мартинова, бо тоді його ум — 37-літньої людини — обіймав найширші кола Слов'янщини й поглиблював найбільше слов'янський католицизм. І власне з того часу заховалося кілька його листів, що кидають яскраве світло на порушенні вище проблеми. Ті листи дають матеріял не тільки для оцінки діяльності І. Мартинова — вони мають вагу й для усього католицького світа, розкриваючи н. пр. наукову працю над католицькою гагіографією. Далі вони мають немале значіння для історії католицизму між східними слов'янами взагалі, вказуючи на шляхи, якими йшов цей католицизм. Вкінці важні ті листи передусім для українців, бо власне українцям призначав І. Мартинов першорядну роль в поширенні католицизму між слов'янами, зачіпаючи тим самим українське питання з різних боків. Про все те були досі деякі відомості в науці, але вони зводились звичайно до поверховного познайомлення з друкованими писаннями І. Мартинова без ясного розуміння й освітлення основ праці того оригінального діяча. Тільки останніми часами з'явилось дещо замітніше з того боку — маю на думці праці Францева, про які згадаю далі.

II. Переписка І. Мартинова з Ф. Мікльосічем і митр. С. Литвиновичем.

Три листи І. Мартинова з 1859-1860 рр. звернені до відомого віденського славіста проф. Франца Мікльосіча. Вони вийняті з переписки Мікльосіча, що знаходиться у Відні. Відсіль скопіював їх д-р Паламар для д-ра Іларіона Свенціцького, що власне підготував видання листів галичан до Мікльосіча¹. Нижче подаю ті листи без ніяких змін, справляючи тільки нечисленні явні помилки в переписуванні.

Переписку з Мікльосічем розпочав перший І. Мартинов, здається, на початку 1859 р., бо в жовтні цього року згадує він про довгу мовчанку Мікльосіча, який видно якийсь час не відповідав на лист Мартинова. Цей перший лист Мартинова не задержався, але він був написаний у сердечному тоні (Мартинов згадує про »голос дружби«) й порушував наукові справи. Особисто видно Мартинов не був знайомий із Мікльосічем. Чи вони стрінулися колинебудь у житті, не знаю. З кінцем червня 1860 р. задумував Мартинов поїздку в Галичину для бібліографічних дослідів; по дорозі хотів він вступити й до Відня. Але чи так справді сталося, не знаємо, хоч подорож до Галичини Мартинов відбув. Зрештою лист Мартинова з 25 червня 1860 р. є останнім відомим нам його листом до Мікльосіча, якого листів до Мартинова не знаємо.

¹ За ласкаве відступлення мені цих листів складаю д-рові Іл. Свенціцькому прилюдну подяку.

Також небагато можна сказати про відносини І. Мартинова до львівського митрополита Спіріона Литвиновича. Невідомо, чи Мартинов був особисто знайомий із Литвиновичем. Лист Мартинова з 6/18 1864 р. не дає з того боку ніяких пояснень. Певнетьлики те, що Мартинов намагався зблизитися і до митр. Григорія Яхимовича і до його наслідника Спіріона Литвиновича.

III. Праця І. Мартинова в *Acta Sanctorum* болляндистів.

Дуже замітна є праця Івана Мартинова у відомих: *Acta Sanctorum*, видаваних болляндистами.¹ Про цю працю маємо досі тільки загальні згадки. Так н. пр. деяке світло на цю справу кидає Hippolyte Delehaye в своїй історії видавництва *Acta Sanctorum*. Він оповідає, що співробітництво Мартинова в *Acta Sanctorum* треба завдячувати одному з редакторів жовтневих томів тих актів, глибоко вченому Вікторові De Buck, (1817-1876), гарячому прихильникові східних церков та ідеї їх унії з Римом. Вже в X-ому томі жовтневих *Acta Sanctorum* помістив De Buck коментар Мартинова про блаженого Арета з Києва (XIII ст.) і його студію про московський Патерик, а в XI-ому томі *Acta SS.* з'явилася більша праця Мартинова: *Annus Ecclesiasticus Graeco-Slavicus*,² що вийшла передтим окремою книжкою.³

Варта приглянувшись цьому видавництву близче — тим більше, що воно дотикає й українських справ.

У вступі до згаданого тому *Acta SS.* читаємо між іншим: *quot scilicet publicis locis jam exstant libri, manu exarati aut typis impressi, quibus res ecclesiasticae Syriae, Arabiae, Aegypti, Armeniae, Iberiae, Rossiae aliarumque slavicarum regionum, Scotiae, Walliae et Hiberniae patrio sermone continantur? Hos a nobis negligi non posse jam pridem perspeximus; sed, quantum aut per nostrum ingenium aut per alienam operam licet, delibandos saltem, si non omnino in usum nostrum convertere possimus. Neque solum ad postremas anni ecclesiastici menses, qui in Actis sanctorum illustrandi supersunt, adhibendi ii sunt; sed aliquid etiam conandum videtur ut superiorum mensium lacuna qualicumque modo expleatur. Cujus rei tentamen et specimen sit Annus ecclesiasticus graeco-slavicus, quem incredibili labore confecit Joannes noster Martinovius.* (III-IV)

Сам *Annus Ecclesiasticus Graeco-Slavicus* починає така замітка:

¹ Історію того видавництва подає: Hippolyte Delehaye. S. I. A travers trois siècles. L'oeuvre des Bollandistes 1615-1915. Bruxelles 1920.

² Гл. про це: Delehaye, op. cit., ст. 192-199.

³ Ioannes Martinov, Cazanensis. *Annus Ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, editus anno millenario sanctorum Cyrilli et Methodii, Slaviae gentis Apostolorum, seu *Commemoratio et Breviarium rerum gestarum eorum, qui fastis sacris Graecis et Slavicis illati sunt*. Bruxellis, MDCCCLXIII, вел. fol., ст. I - VII + 1 - 388 + 24 карток ілюстрацій. Те саме в: *Acta Sanctorum Octobris. Tomus undecimus*. Parisiis et Romae 1870 (з переставками передніх статей).

Protestatio Auctoris.¹ Quod protestari solent patres Bollandiani se in Actis sanctorum servatas velle Urbani papae VIII Constitutiones; neque suis aliarumve relatis commentariis aliud pondus tribui quam sit historiae ab hominibus errori obnoxii scriptae; idem ego in fronte hujus Anni ecclesiastici Graeco-Slavici, qui tomī XI Octobris pars est, solemniter protestor; tanto magis quod documentorum defectu non semper facile definiri possit qui legitime qui illegitime colantur, quin etiam qui catholici fuerint, qui ab unitate ecclesiastica alieni; dein quod multa retuli non meo nomine et ut credantur, sed ex libris slavicis aliisque orientalibus ut examinentur: quidquid autem in his aut a vera fide aut a probatis ex ecclesiasticis moribus diversum sit (verbi gratia ecclesiae catholicae hostium laudes), id non minus improbo quam Evodius Assemanus aliquie qui haereticorum et schismaticorum scripta protulerunt in medium. Sed haec omnia sparsim in ipso Anno ecclesiastico declaravi.

Опісля йде: Monitum Hagiographorum de Anno Ecclesiastico Graeco-Slavico.² Тут згадується передусім про те, що в виданнях Acta Sanctorum поминено досі багато імен святих: Praeteriti imprimis innumeri ex Ecclesiis orientalibus, qui, postquam per gentilitias aemulationes et superborum hominum molitiones respublica christiana in partes scissa est, floruerunt, magnum inter suos reliquerunt nomen et honores ecclesiasticos assecuti sunt. Neque id studio factum aut industria, sed interdum humana infirmitate, interdum monumentorum penuria. Зрештою й не було до того відповідніх актів, які тепер відкрито. Щоби виповнити цю прогалину, постановлено видати календарі поодиноких церков — у першу чергу слов'янської. Спробу такого видання дав уже Rabebroch, що на початку першого маєвого тому помістив образковий московський календар. Але в тому календарі більше імен грецьких і східніх, а тільки мало слов'янських. Дуже неповне є й: Specimen Ecclesiae Ruthenicae Ігнатія Кульчинського, як він це зрештою признає й сам. Не вспів виповнити того браку Й Йосиф Симон Ассеманій, хоч дав також багато цінного з того боку. Про сербських святих VII-XV ст. зокрема писав єзуїт Франц Ксаверій Пеячевич, але його праця мало кому відома (її видав 1779 р. боснійський і сирмійський єпископ Матей Франціск Кертіча). Праці згаданих учених були майже єдиними джерелами, з яких латиняни, що не вміють по слов'янськи, мали дізнатися про слов'янських святих. Тому до такої праці забрався Іван Мартинов: Nemo magis ea ge percusus est quam... Ioannes noster Martinof. Hic domo Russus, et gentis sua amantissimus, litterarumque Slavicarum, tum veterum, tum recentium, supra aetatem peritus, vehementer indoluit quod tot praeclari viri, quos Ecclesia Slavica genuit, plane omissi essent et ne in praetermissis quidem memorati. Sategit ille quidem ne in novis Actorum sanctorum tomis similes naevi admitterentur,

¹ В окремому виданні знаходиться ця Protestatio на стор. 24.

² Martinov. Annus ecclesiasticus, ст. I-VII.

quemadmodum ex subsidiis, quae nobis in commentariis de S. Parasceve, de S. Hilarione Moglenensi et de S. Ioanne Rylensi, et maxime ex ejus de S. Aretha, Kievocrvptensi monacho, lucubratione, tomo X Octobris inserta, quotusquisque facile colliget. Sed his non resarcitae veteres rimae, nec quae omissa fuerunt, suppleta. Quamobrem rogatus ut, quum bene multos libros Slavicis ad historiam ecclesiasticam et hagiologicam pertinentes, haberet, et praecipuis instructus esset subsidiis, quibus haec opera praestari possit, hoc sibi sumeret ut Annum ecclesiasticum Slavicum litteris mandaret, prius causatus est plurium annorum id fore laborem; verum quum semel et iterum voce et scripto monitus esset, non postulari scriptionem, in qua res singulae examinarentur..., sed summam tantum Vitarum sanctorum, quales vulgo in Russia et in aliis Slavici idiomatici regionibus circumferri solent, victas tandem dedit manus et se exorari passus est. Межі своєї праці поставив собі Мартинов вузькі: не хоче він давати докладного й всебічного розсліду слов'янських життєписів святих, але тільки: ut ex libris Slavicis quos Musaeum S. Cyrilli patrum nostrorum Russorum Parisiense sat magno numero continet, breviaria quaedam conficeret, in singulos anni dies distribuenda. Але хоч ця праця більше поспішна, ніж обдумана, вона буде певне з неодного боку не без користі й для самих слов'ян.

Щодо вибору святих, намагався Мартинов подати імена всіх, яких почитают слов'яни східного обряду, пропускаючи умисне слов'янських святих латинського обряду. Попало тут багато й таких, що не належали до католицької церкви. З того приводу заявляють видавці виразно, що у них: cum haeresibus et schismatibus aeternas esse inimicitias; але все ж таки є різниця між іншими східними нез'єдиненими і слов'янами, бо коли між першими: apertum erat schismatis et haeresis peccatum; non item, ubi ad Slavos devenimus, dummodo pauci excipientur. Зрештою н. пр. Papebroch, ідучи за литовським істориком Альбертом Кояловичем, був тої гадки, що руські митрополити (*metropolitos Russos*) аж до 1520 р. були католиками. Подібне ще у XVIII ст. доказували Ігнатій Кульчинський і Стільтінг: на їх гадку аж у 1520-1594 рр. були київські митрополити певне схизматиками, але від часів берестейської унії аж до 1836 р. знов бачимо між ними католиків. У творі Йосифа Антонія Ассемані руські святі мало взяті під увагу, бо він спирається найбільше на латинських пам'ятках. Пеячевич хотів би знов увільнити від закиду схизми багато сербів. Далі згадується ще загально праці про змагання до унії в Росії: Августина Theiner-a, Verdiere, Strahl-a, Карамзіна й передусім Макарія. З усіх згаданих досі найповніше є те, що дав Стільтінг, хоч він є за строгий в оцінці уніонних змагань слов'ян. Кінець-кінцем серед безнäстанних уніонних і протиуніонних змагань між слов'янами, передусім східними: difficile... sit definire qui catholici fuerint, qui non, seu quinam ex iis, qui Kalendariis Slavorum inscripti sunt, inter Sanctos catholicos retinendi

sint, quinam autem expungendi. Труднощі збільшуються ще й через те, що слов'яни майже не мають історичних життєписів святих, а тільки панегіричні, повні загальних похвал. Їх чуда часто є або казочні, або просто негідні того імені; зрештою вони не просліджені поважно. Також не треба забувати, що до слов'янського обряду належать також ті: вірмени, греки й румуни, що жили між слов'янами; до того треба би ще додати: георгіян і святих із первісного царгородського патріярхату. Щоби позбирати усі ті святі імена, позираю календарі й списи святих із музею болляндістів та прилюдної бібліотеки в Брюсселю, інші зібрали Мартинов. Так повстав твір подібний до славного календаря Гіероніма, хоч не такий докладний. *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus* використовує більше ніж 150 різних збірників життєписів святих; а все ж таки є ще їх безліч невідомих у бібліотеках: паризьких, ватиканських, берлінських, мюнхенських, віденських і найбільше: московських та петербурзьких. Царгородські святі є записані, але малоазійські, грецькі й передусім з островів є мало відомі. Мартинов позирає календарі майже з усіх слов'янських сторін; але є ще синаксари поодиноких соборів і монастирів — і цю справу полишено майбутності. В укладі імен святих задержав Мартинов зв'язок між слов'янами й греками. Бо так було від часів св. Кирила й Методія, по яких ще й до нині лишилися такі »старослов'янські« пам'ятки, як: Остромировий рукопис, глаголицький Ассеманіянський і передусім празькі уривки глаголицькі. Мартинов показує, що св. Кирило й Методій вчили морав'ян, болгарів і словінців не латинського обряду, але грецького й нестійні є противні гадки: Ассемані й Копітара. Зрештою грецький початок слов'янських календарів показують: Боянський, Невоструєв, Білярський і ін. У поодиноких днях подав Мартинов великими буквами на початку Остромировий календар (доволі повний і католицький!), опісля вказуються рукописи зразу слов'янські, далі й грецькі і т. д. З тих списів видно, що взяли слов'яни від греків (греки від слов'ян не брали майже нічого), як поширений був культ святого й под. Так видобуто із забуття безчисленних святих.

Оце замітне переднє слово видавців *Acta SS.* зложене з незвичайним тактом і прихильністю для нез'единених, показує з одного боку, що Захід Європи знав у тому часі про церковні справи слов'ян східнього обряду, з другого боку кидає деяке світло й на працю Івана Мартинова в цьому томі *Acta SS.* Як бачимо, він відмовлявся від неї, розуміючи труднощі, які його ждуть при цьому, й тільки невисипущі намови (певне передусім Де Бука) схилили його до виконання того діла. Але коли Мартинов вже раз рішився взятися до зложення грецько-слов'янського календаря, то він вчинив це по змозі як найстаранніше — і вже з самого пляну того твору, який розвивають в обговореному вступному слові видавці, видно, що він пішов далі поза визначений зразу дуже скромний намір (обмежитися тільки до

паризької бібліотеки) і намагався дати твір справжньої наукової стійності.

Властивий твір попереджують: *Prolegomena Ioannis Martinovii de fontibus anni ecclesiastici Graeco-Slavici* (стор. 1-12). Тут автор повторює, що: *scriptionem meam tentamen esse, nequaquam perfectum opus*, бо не було в нього потрібних джерел під рукою. І про ті джерела оповідає він близче. Слов'яни мали зразу святій літургічні книги тільки з Константинополя. Коли ж єрусалимський Типик св. Сави дістався на Атос, дісталися деякі єрусалимські обряди в святкованню святих також і між слов'ян — передусім в XIV і XV ст. за київського митрополита Кипріяна, родом серба; з того часу настає живий обмін рукописами між Києвом і Атосом. Тому н. пр. є згідні Хіліндарський Типик і Календар Острозької Біблії. Однаке найстарші літургічні рукописи походять із Болгарії, де в IX ст. св. Кирило й Методій завели царгородський обряд у слов'янському перекладі й де в X ст. процвітали науки; відсіль перейшли вони й на Русь. Рукописи слов'янських синаксарів (чи радніше календарів) ділить Мартинов на 4 громади (*familias*): I. Болгарські: а) глаголицький Календар Ватиканський, або Ассеманіянський; б) глаголицький Зографський; в) Терновський; г) Супрасльський; д) Паризький I, III, VIII. — II. Руські: 1) Новгородські (найстарші і найбагатші): а) Остромирів Календар; б) Путятинський (тільки май); в) Мстиславський; г) Аркадійський; д) Новгородський I і III; е) Румянцівський; є) Петербурзька Мінея; ж) Паризький IV; 2) Київські (самі новіші з видком Києво-Печерського Патерика): а) Острозькі святці, описані Ассемані й Добровським; б) Ілюстрований Календар Папеброхія; в) відписи Календарів єзуїта Давида. З київською є споріднена львівська громада в *Specimen Ignatia Kulchinского*, найбільше Часослов Львівський і Почаївський. 3) Московські: друковані місячна Мінея, Пролог і Мінея Дмитра Ростовського, Каппоніянські Таблиці. — III. Сербська: а) Шішатоватський Календар; б) Хіліндарський Типик; в) Паризький VI і VII і багато інших. — IV. Волоська, здається, згідна з Київською, як це видно з лютової Мінеї бібл. Оссолінських 1492 р. і Календаря 1801 р. Крім того використано в праці й деякі інші рукописи. Але слов'янські рукописи мають свій початок у грецьких, без яких вони деколи й незрозумілі. Грецькі Календарі друковано віддавна, але часто ті книги дуже рідкі й не зібрані разом. Між грецькими Синаксарами, яких Мартинов знає понад 20, перше місце займає Менолог, написаний на приказ цісаря Василя II Порфирогенета 988 р., відомий у Києві може вже в XI ст. і виданий Йосифом Симонієм Ассеманом 1717 р. Він став взірцем для слов'янських Прологів (властиво Менологів) з їх поділом на два півріччя. Але Остромировий Календарій не знав ще Менологія Василя; найстарші слов'янські Прологи чи Менологи відомі щойно від XII ст. Старший, бо з VIII ст., є Календарій Константинопольської церкви, вид. Морцеллієм 1788 р. В пол. IX ст. повстав Неапольський Календарій, виритий

на марморі; він містить багато грецьких звичаїв. Ок. 1000 р. повстали Календарії Єрусалимський, писаний якимось Данилом, і Каліполітанський — оба в Парижі й видані Августином Шольцом, що видав також шість інших паризьких Календаріїв XII-XV ст. Мінгареллі згадав про два Календарії Наніянські X і XI ст. У Бруксели є Ліндеброгіанський Менолог X ст., Крипто-Ферратенський, два Тавриненські. Далі йде 9 Медіолянських Міней, Синаксар Сірмунда, витяги з мінеї Шіффлетія, З Календарії Мазарінські, Домініканський Календарій, цитати з Мінеї т. зв. Аган, 5 Фльорентийських Календаріїв X ст. — 1418 р., Віденський Синаксар XII ст., 4 Атонські Типики, здається, від XIV ст., Саксо-готанський Календарій XI ст. і Московський — оба видані Matthei, Сірлетіянський Менолог, книга Максима Маргуні з Венецьких Міней 1595 і д. р., грецькі Мінеї, метричний Календарій Сібера, василіянський і римський Мартиромолог із 1848 р. Також використав Мартинов Остромировий Євангеліяр із 1056-1057 р., виданий 1843 р. Александром Востоковим; далі Ватиканський глаголицький рукопис XI ст. — Євангелістар Ассемана (з відповідною літературою предмету); новгородський Путятинський Календарій XI ст., відомий тоді тільки в описах; Супрасльський рукопис XI ст. у виданню Фр. Мікльосіча 1851 р.; петербурзький Календарій, по гадці Ал. Пипіна, Х, або XI ст.; Мстиславський Календарій поч. XII ст. в описі Горського-Невоструєва; новгородський Календарій Аркадія пол. XII ст. і два інші новгородські Календарії XII ст. в описі Купріянова; Календарій із Новгородського літопису; Зографський Календарій XII-XIII ст. при глаголицькій Євангелії XI ст.; паризький Календарій, не старший XIII ст.; Терновський Календарій, написаний 1272 р.; Рум'янцівський Календарій XIII ст., виданий Макарієм; Шішатовацький сербський Календарій, писаний 1324 р., виданий 1843 р. Фр. Мікльосічем; сербський Календарій Хіліндарського Типика, пис. 1331 р.; два Ватиканські Календарії XIII і XIV ст.; 8 паризьких рукописів XV-XVII ст.; Календарій Ремської Євангелії XI ст. (або, як тоді думали, XIII чи XIV); Молдавсько-волоський Календарій, пис. 1492 р. (в бібліотеці Оссолінських у Львові); Венецький Календарій із 1538 р., сербського походження; Острозький Календарій 1581 чи 1580 р.; Львівський Календарій 1648 і 1839 р., Почаївський Часослов 1802 р., Львівський Устав 1679 р., Московський Устав 1861 р., Календарій Мінеї 1846 р., Києво-Печерський Патерик 1757 р.; Пролог 1850 р.; Мінею Дмитра Ростовського, вид. 1852 р., Папеброхіянські Таблиці 1638 і Каппоніянські 1660 р.; Календарії з рукописів бібліотек: берлінської, віденської, львівської, Оссолінських, св. Онуфрія й перемиської, далі з Синодальної московської (описані Горським і Невоструєвим).

А оповідаючи про *Auctoris labor*, пише Мартинов при кінці своїх *Prolegomena*: *Atque his subsidiis et ratione ad umbilicum tandem duxi opus qualemque meum; quod speraram aliquot mensibus ociosus in publicum iturum: sed impedimenta amovere non potui. Verum locus esto adagio: sat cito, si sat bene. Id unum profi-*

teri possum me non labori pepercisse et omnem quae in me esset adhibuisse diligentiam; sed in tanta rerum varietate et multitudine non potui non saepe peccare, licet telam texuerim et retexuerim, magistris Sollerio, Baronio, Morcellio, Mazochio, Assemano utroque, maxime autem sociis Bollandianis; qui uti me ad suscipiendum arduum hunc laborem excitarunt, sic me in eo prosequendo, exandando et complendo desudantem, qua consiliis, qua opera, non stimularunt tantum, sed et sublevarunt.

Після тих Prolegomena Мартинова йде: Elenchus auctorum et operum quibus nituntur memoriae Slavicae. Additae sunt singulorum titulorum compendiariae notae. Є це список багатої літератури предмету в 163 титулах із замітками Мартинова до деяких видань. Тут і бачимо, які стародруки мав Мартинов під рукою, а власне: Acta Sanctorum; Acta SS. Martyrum Occidentalium et Orientalium, ed. Steph. Evodius Assemanus, Romae 1748; Kalendaria Ecclesiae universae, opera et studio Iosephi Simonis Assemani, edita Romae anno 1755; Constantinopolis Christiana, ed. Parisiis, anno 1648, Venetiis, 1729; Ніконівський літопис, 8 тт. Спб. 1767-1792 у вид. Шлецера й Башілова; Fabricii Bibliotheca graeca, ed. Harlesii Hamburg, 1791-1809; »Степенна Книга« митр. Кипріяна й Макарія, 2 тт., Москва 1775; Atlas Marianus, ed. Monachi, anno 1672; Historiae Lithuaniae pars prior, libri novem, auctore Alberto Wuyk Kojalovicio, S. J., Dantisci 1650; його ж: Historiae Lituanae... Antverpiae 1669; його ж: Miscellanea... Wilnae... 1650; Il diaspro prodigioso... Romae 1732; Menologium Basilianum, ed. anno 1771; Oriens Christianus, studio Michaelis Lequien, ed. Parisiis anno 1740; Hosius vere Hosius... Ructore Michaele Iosepho Macea... Bononiae 1790; Martyrologium Venetum, ed. an. 1798; Alexii Symmachii Mazochii... in Vetus marmoreum S. Neapolitanae ecclesiae Kalendarium commentarius... Neapoli, an. 1743; Montfaucon, Palaeographia graeca, ed. Paris. 1708; Kalendarium Ecclesiae Constantinopolitanae... cura Stephani Antonii Morcelli... Romae 1788; Печерський Патерик, вид. у Москві 1767 р.; Historia Serviae... auctore Franc. Xaverio... de Pejacevich a Verocza... Colocae 1797; »Правила молебныя«, Москва 1765; Il vetusto calendario Napoletano... dal... Lodovico Sabbatini d'Anfora, 1743-1747, 9 tt.; Скарги Житія святих, вид. у Вильні 1780; Stebelski, Dwa światła, Вильно 1781; Sacra Moraviae historia... a Ioanne Georgio Stredowsky. Solisbaci 1710; Susza, Cursus vitae... beati Iosaphat... Romae 1665; його ж: Saulus et Paulus... Romae 1665; Історія Рociї Татіщева 1764-1784; Pietas Mariana Graecorum... interprete Simone Wagnereckio... Monachii... 1647.

До того спису літератури доданий: Indiculus siglorum quibus Kalendaria in hoc opere passim indicantur.

Я умисне навів докладний список джерел, із яких користав Мартинов у своїй праці. Він відразу показує нам добре й слабі сторони його Anni ecclesiastici. Тепер для нас зовсім ясне, чому Мартинов не дуже радо брався до складання свого календаря, чому він уставав у роботі й чому аж треба було заходити й під-

трямки для нього. Йому просто опадали руки перед безміром матеріялу, якого він ніяк не міг зібрати. І власне свідомість тої безсильності непокоїла його. Пробуваючи на Заході Європи, він не міг дати вдоволяючої праці про справи, для яких треба було мати безумовно рукописи з бібліотек Росії. Описи рукописів, зрештою тоді ще нечисленні, тут не могли вистачити. І брак обізнання із східно-слов'янськими рукописами відчувається на кожному кроці. Не ліпше стойти справа і з стародруками, хоч про старослов'янські стародруки міг Мартинов дещо довідатись хочби й з цитованої ним «Хронологической росписи» І. Карапетова (1861). Вичислені стародруки, переважно XVIII ст., дають неповний матеріял для грецько-слов'янського календаря. Вкінці ледви чи такий календар можна зложити без знання календарів інших східних церков. Видно Мартинов був вповні свідомий усіх цих браків.

Спеціально щодо української Церкви були відомості Мартинова доволі скупі. Передусім тут відбилося некорисно незнання українських стародруків (н. пр. Кальнофойський, Антологіон і ін.).

Властивий *Annus ecclesiasticus* обіймає стор. 25-328. Він поділений по дням кожного місяця, починаючи від січня. У кожному дні матеріял упорядкований у двох, або трьох рубриках: 1) *Dies* (число дня). Вичислення святих даного дня з поданням джерел. 2) *Observanda* — звичайно довші уваги про даних святих і їх почитання. 3) *Memoriae Slavicae*. Ця рубрика додана тільки до деяких днів — у ній обговорено пам'яті спеціально слов'янських святих.

У цій останній рубриці, що появляється уперше під днем 2/1, додано таке: *Monitum. Hic in mentem revocanda sunt nonnulla ex iis quae dicta sunt in praefatione, nimur nos neque Silvestri, qui primo loco prodit, nec ullius ex sequentibus cultum vel propone velle vel approbare, sed eorum duntaxat qui inter catholicos legitime caelitum honores adepti sint. Siquidem hanc quaestionem jam nunc de omnibus versare prorsus impossibile est, de nonnullis id facere supervacaneum foret. Quapropter haec disquisitio, quantum ad singulos attinet, necessario reservanda est ad diem quo in Kalendaris referuntur, et ad quem eorum cultus in Actis Sanctorum vel in operis supplemento, pro more examinabitur. Caeterum ipsis verbis scriptorum slavicorum loqui plerumque conati sumus: quod meminisse velit lector maxime iis locis, quae ad sanctimoniam aut cultum pertinent; ne his de rebus quidquam nos ipsos jam nunc asserere existimet.* Календар по дням має ще на кінці додаток: *Aemeri seu diebus incertis culti — i: Addenda Anno Ecclesiastico Graeco-Slavico.*

З джерел подано: *Sylloge Kalendariorum Slavicorum* (ст. 329-360), де бачимо: *Kalendarium Ostromiranum anni 1056-1057; Kalendarium Assemanianum, Glagoliticum saec. XI; Kalendarium Novgorodense I, — Saec. XI; Kalendarium Suprasliense. — Saec. XI; Kalendarium Petropolitanum. — Saec. XI-XII; Kalendarium Mstisla-*

viense ante a. 1117; Kalendarium Arcadianum annorum 1156-1163; Novgorodense II. — Saec. XII; Novgorodense III. — Saec. XII; Kalendarium Parisinum I. — Saec. XIII-XIII; Kalendarium Ternobiense a. 1272; Kalendarium Parisinum VIII. — Saec. XIII-XIV; Vaticanum I. — Saec. XIII; Kalendarium Rumiantsovianum. — Saec. XIII; Kalendarium Zographiense. — Saec. XII-XIII; Kalendarium Sisatovacense scriptum anno 1324; Typicon Chilindariense anni 1331; Kalendarium Remense, saec. XIV; Kalendarium Ostrogense anni 1581; Kalendarium Parisinum II saec. XV; Kalendarium Parisinum VI saec. XV; Kalendarium Parisinum III saec. XVI; Ephemerides Papebrochii Effigiaiae, a. 1628; Tabulae Capponianae circa a. 1660; Vaticanum II saec. XIV; Kalendarium Moldo - Valachicum a. 1492; Kalendarium Ossolinianum a. 1603; Singularia excerpta ex triginta codd. mss.; Singularia excerpta ex codd. mss. triginta et septem; Bibl. Mosquensis Synodalis, saec. XII-XVII; Singularia excerpta ex quadraginta tribus codd. mss. Musaei Rumiantsoviani. Закінчується: Index Anni Ecclesiastici Graeco-Slavici (без слов'янських імен) та: Index nominum memoris Slavicis inscriptorum. До усього додано ще з Acta SS., t. I Maii ілюстрований Календар Папеброхія.

Так представляється *Annus Ecclesiasticus Graeco-Slavicus I.* Мартинова. Як бачимо, автор вложив у цю працю багато сумілінного труду, а хоч не вспів виконати усього, що бажав виконати, подав все таки багато цінного матеріалу для грецько-слов'янського календаря й позбирав порозкидані вістки про те в одно.

Розуміється, до такої праці приготовлявся Мартинов довго. Виразний слід тих приготувань маємо в його попередніх працях. Найважніший тут його опис слов'янських рукописів паризької бібліотеки¹. Замітне, що в передніх увагах до цього опису віддає Мартинов поклін Мікльосічеві: *Naguère une chaire de langue et de littérature slave était créée au collège de France. Aujourd'hui, l'Institut, dans la séance solennelle de cinq académies (17 août 1857), vient de décerner le grand prix Volney à M. Miklosich, qui occupe avec éclat à Vienne une chaire toute semblable que Mickiewicz a illustrée à Paris².* А згадуючи про слов'янську палеографію, говорить Мартинов знов: *Des hommes éminents, parmi lesquelles il faut compter M. Miklosich, le nouveau lauréat de l'Institut, lui (палеографії) apportent le tribut d'un dévouement éclairé et persévérent... C'est par cette voie que la paléographie slave verra se réaliser des résultats analogues à ceux que M. Miklosich vient d'obtenir dans le domaine de la philologie, et qu'il a consignés dans sa »Grammaire comparée des langues slaves«³.* І далі Мартинов ще поклику-

¹ Martinof. *Les manuscrits slaves de la Bibliothèque Impériale de Paris.* Paris 1858.

² Там саме, ст. 3.

³ Там саме, ст. 4.

ється на праці Франца Мікльосіча. В описі дає він 34 рукописів XI-XVIII ст.¹

Важне світло на генезу праці Мартинова в *Acta SS.* кидає ще його переписка з Ф. Мікльосічем, із яким він став кореспондувати, здається, для поширення своїх відомостей про слов'янську гагіографію. Так у листі з 13/10 1859 р. згадує Мартинов про видання »Дометіанова подлинника«, тобто житія сербських апостолів св. Симеона і Сави, написаного хіліндарським єромонахом Дометіяном. Це житіє видав ще 1794 р. еп. Кирило Жікович, але його видання є: *contracta et castigata*. Тому Мартинов додає до того видання увагу: *Manet itaque alios laudabilis genuinum Dometiani textum edendi cura*². Текст Жіковича видав у Парижі 1858 р. без змін Олександер Ходзько, додаючи до нього французький переклад. Але в листі до Мікльосіча висловлює Мартинов невдовolenня з того видання (певне тому, що воно некритичне) і рідить Ходзькові краще зайнятися Нестором.

Занятий студіями над слов'янськими рукописами в Парижі, стрічав Мартинов старинні слов'янські тексти, які бажав переслати Мікльосічеві для видання в його: *Bibliotheca Slavica* — в листі згадує він про уривок стихира болгарської редакції, приготований ним разом з іншими текстами для »Слов'янського Збірника«. Але *Bibliotheca Slavica* перестала виходити після двох випусків: 1851 і 1858 pp. (у Відні, під редакцією Мікльосіча і Фідлера). Згаданий уривок — це певне частина рукопису XI-XII ст., описаного Мартиновом під № 11³. Ця *Bibliotheca Slavica*, про яку згадує Мартинов, це: *Slavische bibliothek oder beiträge zur slavischen philologie und geschichte herausgegeben von Fr. Miklosich. Wien 1851*; і те саме, але: *herausgegeben von Fr. Miklosich und J. Fiedler. Zweiter Band. Wien. 1858*. В обох тих томах поміщено 33 праці різних учених з обсягу слов'янської філології. При тому довідуємося цікаву річ: Мартинов задумував поїхати в Рим і зладити там подрібний список слов'янських рукописів, що знаходяться у Ватиканській бібліотеці. Спеціально хотів він видати відому Ассеманову Євангелію. Але довідавшись 1859 р., що ця пам'ятка приготовляється вже до друку, покинув він свій намір. Ассеманова Євангелія вийшла 1865 р. заходами Рачкі.

Після вісток про різні старинні слов'янські твори говорить Мартинов дещо про свої приготовання видання коротких життєписів всіх слов'янських святих в *Acta SS.*, числом яких 500 — це були

¹ Згадаю, що цей опис рукописів Мартинова зацікавив між іншими й галичанина Якова Головацького. Ідучи за тим описом, звернув Головацький увагу на рукопис Словаря XVII ст., власність Якова Савчинського, і хотів його продати Публичній бібліотеці в Петербурзі при допомозі бар. М. Корфу. Але з того купна не вийшло нічого. (Кирило Студинський. Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850-62. У Львові, 1905, ст. 431-433 і 442).

² Martinov. *Annus ecclesiasticus*, стор. 15.

³ Martinof. *Les manuscrits*, стор. 75-76 і передмова.

би »Пропилеї« для цілого тому (як знаємо, займає *Annus ecclesiasticus* Мартинова тільки частину тому). Північні й південні слов'янські церкви мають багато справжніх католицьких святих, але вони невідомі. І справді, ми бачили, що Мартинов подав багато вісток про південно-слов'янських святих.

Коли ж Мартинов довідався з початком 1860 р. від Б. Дудика, що Мікльосіч приготовляє до друку Житія Святих, він зацікавився тою справою ближче і писав зараз про те Мікльосічеві. Мартинова інтересували житія слов'янських святих, які він збирав для *Acta SS.* Він сподіався, що Мікльосіч обмежиться тільки слов'янськими текстами житій, не зачіпаючи грецьких.

Вже передтим вийшла книжка: *Vita S. Clementis, episcopi Bulgarorum. Graece edidit Franc. Miklosich. Vindobonae, 1847.* Мартинов радив Мікльосічеві видати вповні Альбанське життя св. Семиличенників.

Мартинов стежив загалом за розвитком слов'янської гагіографічної літератури. Коли ж 1859 р. вийшов другий том книжки каноніка Ф. Рачкі про св. Кирила й Методія¹, Мартинов писав зараз про те з похвалами до Мікльосіча й жалував, що не вийшов ще третій відділ. Але того третього відділу не дочекався він і до часу видання свого *Annus Ecclesiasticus*; там довелось йому про твір Рачкі зазначити таке: *Tractatus hic caeteris omnibus quotquot de hac materia agunt, facile anteponendus, adeoque dignissimus, qui e lingua illyrica in aliam vulgationem convertatur, et ita apud alienigenas quoque quammaxime innotescat. Utique fasciculus partem historicam complectitur; tertius de litteris Slavicis, a S. Cyrillo inventis, fuse tractaturus, ab omnibus slavicarum rerum amatoribus summopere desideratur*². Третій відділ твору Рачкі не появився таки ніколи. Мартинов хотів дуже помістити в *Acta SS.* докладний критичний життєпис обох слов'янських Апостолів, додаючи до того легенди в оригінальному тексті. Таке видання бажав він дати перед 1000-літнім ювілеєм обох Апостолів, бо, на його гадку, православні могли би відсіль зачерпнути більше здорових гадок про св. Кирила й Методія, про яких вони думають »совершенно превратно«. Але свій намір виконав Мартинов тільки частинно. Він подав у своєму *Annus ecclesiasticus* легенди про св. Кирила й Методія, однаке тільки в латинському тексті й до того далеко не всі — під днями: 14 марта (стор. 89-90), 11 мая (стор. 126), 5 липня (стор. 168-171), 17 липня (стор. 180), 25 серпня (стор. 206-207) — разом все ж таки доволі багато відомостей про обох слов'янських Апостолів. У зв'язку із студіями над цим предметом помістив Мартинов статтю в *Études болляндистів* (1860, март).

Приготовляючи для *Acta SS.* короткі життєписи всіх слов'янських святих, не міг Мартинов добути вісток про святих: серб-

¹ Vieki i djelovanje sv. Cyrilla i Methoda Slovjenskih Apostolov. Nacrtao Dr. Franjo Rački. Agram 1857-1859 (частини: I i II).

² Martinov. *Annus Ecclesiasticus*, стор. 19-20.

ських, болгарських і волоських. І в тій справі звернувся він до Мікльосіча з проσьбою про поміч. Не знаємо, який успіх мала ця його проσьба, але *Annus Ecclesiasticus* містить доволі багато життій тих святих. До того скоро дістав Мартинов від Мікльосіча його праці, які по змозі використовував для видання болляндистів, н. пр. статтю Мікльосіча про глаголицю в життєписі св. Кирила й Методія.

Така була праця І. Мартинова в *Acta SS.* болляндистів. Його переписка з Ф. Мікльосічем вводить нас у приготування до того трудного видавництва близиче. Бачимо з'ней, що Мартинов використовував сумлінно усяку нагоду, щоби поінформуватися близиче про життєписи слов'янських святих. Вона показує також зайвий раз, якою повагою тішився Ф. Мікльосіч у всіх питаннях слов'янської філології.

Велика заслуга І. Мартинова в тому, що він властиво перший поважився на таку працю. Його *Annus Ecclesiasticus* був початком для дальших студій у цьому напрямі. І не довго прийшлося ждати на гідного наслідника Мартинова. В 1875 і 1876 рр. з'явилася капітальна праця арх. Сергія, що вийшла другим виданням п. н. »Полный Мѣсяцесловъ Востока. Томъ I. Восточная Агиология. Д. Б. Архіепископа Сергея. Издание второе исправленное и много дополненное« і: »Томъ II. Святой Востокъ«. (Владиміръ. 1901, ст. 732+398+701, 8⁰). Вже в першому виданні заявив арх. Сергій, що пам'ятки східної гагіології, надруковані в різних виданнях, взятих під увагу Мартиновим, він наново прослідив по першим виданням і доповнив новими, виданими на Заході і в Росії. Самих слов'янських рукописів, що знаходяться в Росії, прослідив арх. Сергій вже в першому виданні понад 1500! Розуміється, в другому виданні це число дуже збільшилося. Обік грецько-слов'янського календаря маємо тут також календарі різних східних Церков. Самих західних джерел по гагіології вичисляє Сергій 75 титулів (у багатьох томах), не вчисляючи в те *Acta Sanctorum* болляндистів. Ті друковані джерела обіймають час від 1474-1897 рр. Вже з того бачимо, скільки перевищає Сергій Мартинова знанням стародрукарів. Далі використана у Сергія новіша грецька література по гагіології в 1803-1896 рр., численні російські видавництва (між ними й обширні Великі Мінєї Четі Макар'ївські) і бібліотеки Петербурга, Москви та Києва. Розуміється, що при використанні таких джерел і при багато ширшому поставленні справи вийшов Календар у Сергія без порівняння повніший, ніж у Мартинова; повніший тут також список слов'янських святих.

Однакче на праці в *Acta SS.* не обмежилися зв'язки Мартинова з Мікльосічем. Ті праці повели його загалом в обсяг слов'янської філології, тим більше, що туди вели його й студії над паризькими слов'янськими рукописами. Передусім зацікавили Мартинова старо-церковно-слов'янські пам'ятки й питання, зв'язані з ними. Вже згадувано про його намір видати Ассеманову Євангелію. Далі Мартинов займався важним питанням про глаголицю. Він при-

знавав головним завданням слов'янської філології трудну й хаотичну працю над відбудовою первісного тексту св. Письма. В цій проблемі відграє, на його гадку, головну роля глаголиця, а католицька правда з'явиться в новому, небувалому світлі, як тільки строга наука зачне зводити в один підсумок свої довголітні відкриття (ця остання фраза Мартинова не зовсім ясна!). У цьому ділі дослідів над первісною Біблією призначав він важне місце працям Мікльосіча. Але видно про ті праці він тільки чув, а не видів їх сам, бо в листі з 15/2 1860 р. згадує він про теорію Мікльосіча в справі глаголиці, однаке додає, що не знає, де її знайти, та просить самого автора вказати йому те місце. Працю Мікльосіча дістав Мартинов від самого автора у червні 1860 р., коли то віденський славіст переслав йому свої писання, хоч вже два місяці передтим вспів він її добути. У посилці Мікльосіча дістав він також Кльоцову Глаголіту.

Між тими працями Мікльосіча були також пробні листки його Нестора, тобто: *Chronica Nestoris (Vindobonae, 1860)*. Мартинов дивується, як петербурзька Академія не уважала на філологічний бік оригіналу — певне тут мова про відоме видання, що починається від 1767 р.

З інших книжок, присланих Мікльосічем, звернув Мартинов увагу на збірку патріарших грамот, видану Мікльосічем, бо вони могли придатися для історії церкви. Тут мова про: *Acta patriarchatus Constantinopolitani 1315-1402... ed. Fr. Miklosich et Ios. Muller (2 томи, Відень 1860 і 1862)*.

Далі повідомляв Мартинов Мікльосіча, що в Парижі опублікують ще примірники Ремської Євангелії, виданої В. Копітаром і то по невеликій, як на таке розкішне видання, ціні. Також доносив він Мікльосічеві про відкриття глаголицького рукопису в Ірландії, яким він близче заінтересувався.

Дуже замітно також, що Мартинов задумував рід історії слов'янської філології: він хотів видавати галерею славістів XIX ст., починаючи від Добровського. При тому завважує він, що про Добровського й Копітара можна говорити одверто; а їй Шафарик на його гадку вже прожив свій учений вік. Для тої галереї славістів рад би був Мартинов позбирати порозкидувані журнальні статті й чекав на другий том дрібних писань Копітара. Так був Мартинов немов одним із попередників відомої «Історії славянської філології» В. Ягіча.

Так представляється праця І. Мартинова в обсягу славістики. Він не тільки цікавився новими виданнями з того поля й пробував їх обговорювати, але й забирається до найповажніших праць у слов'янській філології, як на це вказує його намір видати Ассеманову Євангелію. Також дорожив він зв'язками із слов'янськими ученими, бо був приятелем Шафарика й Ганки¹, а з нашої переписки довідуємося про його близчі зв'язки з Мікльосічем.

¹ В. А. Францевъ. Русский іезуйтъ И. М. Мартиновъ сотрудникъ «Церковной Газеты» и «Церковнаго Вѣстника» о. Ioanna Rakovskаго. Ужгородъ, 1930, ст.

IV. I. Мартинов і українські справи.

Не мале місце в діяльності І. Мартинова займає й українське питання. Про його участь в українських справах згадувано вже дещо в літературі, але ті відомості і порозкидані й неповні. Наша переписка дає до них важні доповнення¹.

Власне в часі безпосередньо перед початком своєї переписки з Ф. Мікльосічем, у 1856-1858 рр., стояв Мартинов у зв'язку з Закарпатською Україною. Він переписувався з відомим діячем московіфельського обозу Іваном Раковським і дописував до його часописів: »Церковная Газета« і »Церковный Вѣстникъ«. Сюди прислав Мартинов із Парижа багато своїх статей, але Раковський не всі містив у своїх видавництвах, не бажаючи собі н. пр. виступів проти православної церкви. Все ж таки статей Мартинова з'явилось в обох часописах Раковського не мало, найменше 22, з них деякі більші. В тих статтях порушував Мартинов обрядові справи, обговорював діяльність св. Кирила й Методія, подавав відомості з обсягу слов'янської філології й під. Між іншими подає Мартинов у № 16 »Церковной Газеты« вістки про згадуваний вище уривок паризького глаголицького стихира XIV ст. Для нас цікаво, що в »Церковной Газетѣ« (1857 р., ч. 44; 1858, ч. 5) порушував Мартинов справи уніяцької церкви в Холмщині².

Участь Мартинова в »Церковной Газетѣ« мала для її редактора, рішучого прихильника російської мови в літературі Закарпаття, особливше значення. Це був єдиний співробітник »Церковной Газеты«, що писав справді по російськи, бо поза тим російські були там хиба передруками з російських церковних журналів. У тих статтях добачував І. Раковський взірці для вироблення літературного стилю письменства Закарпаття³ — сам редактор, видно, не міг подати таких взірців. З того часу й заховалося 9 листів І. Раковського до Мартинова (від 4 жовтня 1856 до 7 грудня 1858 р.), а з них можемо дізнатися, що Мартинов був повірником Раковського в справах заводження російської мови на Закарпатті⁴. Перед ним жалувався Раковський на труднощі, які йому ставила влада за те, що він пише »на великороссійскомъ языкѣ«⁵. А в листі з серпня 1858 р. питався Раковський Мартинова: »Посылку Вашу изъ Парижа получилъ не скоро, какъ вчера. Она была распечатана и перерыта до послѣдняго листка на таможнѣ. Ужели и Вамъ такимъ образомъ доставляются мои посылки въ Парижѣ?«⁶ Але видавання »Церковной Газеты« російською мовою таки за-

¹ Відповідну літературу предмету подав мені відомий знавець галицького культурного життя XIX ст. проф. К. Студинський.

² Усі ті вістки зачерпнені із згаданої брошури Францева.

³ В. А. Францевъ. Изъ истории борьбы за русской литературный языкъ въ Подкарпатской Руси въ половинѣ XIX ст. Ужгородъ, 1930, ст. 19.

⁴ Ті листи видав Францев, ор. сіт., стор. 39-49.

⁵ Там же, ст. 44.

⁶ Там же, ст. 48.

боронено, а коли Раковському велено далі видавати церковний журнал, він почав видавати »Церковный Вѣстникъ«, але вже мовою дещо зміною на користь народньої мови. З того приводу писав він Мартинову: »По содеряню и направленю своему онъ (тобто: »Церковный Вѣстникъ«) не будетъ отличаться отъ Церковной Газеты, и только въ формахъ употребляемого мною языка будетъ заключаться большее или меньшее отступление отъ нея. Я съ большою благодарностю буду принимать драгоценныя статьи Ваши, если Вы благоволите ихъ посыпать мнѣ. Разумѣется, что теперь я принужденъ буду испорчивать Вашъ прекрасный русскій слогъ, но при томъ постараюсь, какъ можно вѣрнѣе, передать Ваши хорошия мысли моимъ соплеменникамъ¹.«

Так довелось І. Мартинову відіграти не маловажну роль в спорі за мову на Закарпатській Україні; його статті стали завдяки І. Раковському живими прикладами російщини на Закарпattі й ім припало через те важне місце в московофільській агітації на нещасному Закарпattі².

Але І. Мартинов зацікавився ще й іншими українськими справами. Між іншими не полішився він рівнодушний і для затяжної боротьби за азбуку в Галичині. Передусім відізвався він на пам'ятну в Галичині азбучну війну 1859 р., якій дала початок брошюра, видана в маю 1859 р. у Відні Йосифом Іречеком п. н.: *Ueber den Vorschlag das Ruthenische mit lateinischen Schriftzeichen zu schreiben*³. Зараз після появи тої брошюри удався Богдан Дідицький (тодішній студент віденського університету й рішучий противник латинки в українському письмі) до Ф. Мікльосіча за порадою, який відповів йому на цю тему ширше, говорячи між іншим: *Im h鰍chsten Grade aber schmerzt es mich, dass manche Gegner der Kyrilica meinen Namen auf die unehrenhafteste Weise missbraucht haben... bitte und bevollmächtige Sie ihrem Publicum in meinem Namen positiv zu erklären, dass ich die slavisch-ruthenische Schrift als die einzige für ihre Sprache passende und entsprechende ansehe*⁴. Зміст тої заяви Мікльосіча й надруковано у Львові окремо⁵.

Мартинов заявляє в листі до Мікльосіча, що він знов, що цей правописний спір не обійтеться без імені віденського ученого, натякаючи певне на згаданий листок, виданий львівською Ставропігією. Самого Мартинова питання »о русинскомъ языке« дуже дуже цікавило. Щодо азбучного спору, то він тішився, що

¹ Там саме, ст. 47.

² Близче про ролю І. Раковського говорить знаменита праця проф. К. Студинського: Кореспонденция Якова Головацького в літах 1850-62. у Львові, 1905.

³ Література предмету зібрана в праці Івана Франка: Азбучна війна в Галичині 1859 р. У Львові 1912. Про брошюру Іречека гл. ст. XIV-XVI, Франкової праці.

⁴ Студинський, op. cit. ст. 448; Франко, op. cit., ст. XVII.

⁵ Франко, op. cit., ст. XIX.

в Галичині прогнано горожанку, а принято кирилицю; але був за введенням латинки в галицькій літературі.

Спеціально займався Мартинов студіями над унією української церкви з Римом без сумніву тому, що це були справи, близькі його душі. На його гадку українські уніяти мають у своєму ми-нулому таку прегарну колекцію рідких творів, що з того могла би повстati ціла *Bibliotheca Ruthenica*. І він почав переводити в діло цю бібліотеку. Він видав на ново *Specimen Ecclesiae Ruthenicae* Ігнатія Кульчинського в тиражі 300 примірників, із власними примітками й доповненнями.

В червні 1860 р. доносить Мартинов Мікльосічу, що він бажав би видавати »Уніатську Бібліотеку« або »Уніатський Сборникъ«, бо його дуже зацікавило уніяцьке питання в Росії. У цей »Сборникъ« мали би увійти твори: Потія, Смотрицького, акти берестейського собору, »Унія« й інші подібні писання історичного й богословського змісту. Він навіть готов був виїхати до Відня, якщо у тамошніх уніятів знайшлися би такі рукописні твори. Він дивувався, що уніяти (розуміється, українські) не видають рішуче нічого поважного, хоч у них є скарби, що могли б принести велику користь і для церковної історії й »для русинської літератури«. Покищо вже в 1860 р. готовив він для друку відому »Апологію« Мелетія Смотрицького й його життєпис. Чому Мартинов звернув увагу власне на цей твір Мелетія Смотрицького, це зовсім зrozумile — тим давав він апологію й свого поступовання.

Але це видання надруковано в Липську аж 1863 р. п. н.: »Апологія моему странствованію на Востокъ. Сочиненіе Мелетія Смотрицкаго... Издаль И. Мартиновъ«. Є це російський переклад польського оригіналу. Разом із тим творить ця книжка перший випуск видавництва: »Кирило-Мефодіевский Сборникъ«. До тексту додав Мартинов деякі примітки, переважно річевого характеру. Перед текстом знаходимо довше »Предисловіе« I. Мартинова. Варта познайомитись бодай із деякими гадками того переднього слова, написаного з живістю й боєвим публіцистичним стилем, таким характеристичним для Мартинова. Він підкреслює свою улюблену ідею — з'єдинення східньої й західньої Церкви: »Соединеніе Восточной церкви съ Западною! Что можетъ быть современнѣе этой мысли, и кто станетъ отрицать ея очевидную дѣйствительность?«¹ А згадуючи про сучасне значіння »Апології« М. Смотрицького, говорить Мартинов: »Кто не знаетъ, какую громадную роль играетъ в наше время идея народности? Оставивъ въ сторонѣ народности намъ чуждыя, посмотримъ на народовое начало въ примѣненіи къ Славянамъ. Читатель догадывается, что мы говоримъ о панславизмѣ. Панславизмъ, какъ всѣмъ извѣстно, состоитъ въ общениіи и взаимности славянскихъ народовъ, и въ развитіи народныхъ началъ въ каждой изъ славянскихъ земель. Первенствующая роль въ этой мечтаемой всеславянской

¹ Апологія, ст. IX.

державъ принадлежитъ по мнѣнію многихъ, Россіи, какъ самому обширному и самому могучему изъ всѣхъ славянскихъ народовъ. Панславизма вообще мы не осуждаемъ. Мы сами своего рода панслависты; мы также мечтаемъ о всеславянскомъ единстве, но только церковномъ, католическомъ, сущность котораго должна состоять въ общеніи и взаимности всѣхъ славянскихъ Церквей греческаго обряда, и въ самостоятельномъ развитіи всѣхъ каждой изъ нихъ подъ верховнымъ главою Церкви — Папою. Мы думаемъ, что и въ этомъ духовномъ всеславянствѣ, русской Церкви предназначено занять почетное мѣсто; и надѣемся, что эта завѣтная мечта наша, рано или поздно, осуществится¹. Въ подобному тонѣ обговорюс Мартинов діяльність автора »Апології«. Завважимо, що въ своему вступному слові він все говорить про церкву »русскую«, хоч М. Смотрицький був діячемъ української Церкви.

Але зъ українською Церквою довелось Мартинову зіткнутись і безпосередньо. Вінъ виконавъ таки справді свій наміръ, висловлений у листі до Мікльосіча, й приїхавъ до Галичини. Дуже цікавий епізодъ ізъ часівъ того побуту Мартинова оповідає Богданъ Дідицький у львівському »Слові« 1883 р. (ч. 21). Тому, що на цей епізодъ зовсімъ призабуто, передамъ у головному спомини Дідицького (стаття має називу: »Митрополитъ Яхимовичъ и іезуїтъ Мартиновъ. Изъ записокъ Б. А. Дідицкого«).

У часі т. зв. »обрядового питання« въ Галичині въ 1862 р. задумувавъ митрополитъ Яхимовичъ скликати провінціональний синодъ. Тоді заїхавъ до Львова єзуїтъ о. Іванъ Мартиновъ, одинъ ізъ тої трійці російськихъ єзуїтівъ (Гагарінъ, Мартиновъ, Балабінъ), що відъ якихъ 10 літъ працювали на Заході для введення унії російської церкви зъ Римомъ. Мартиновъ зайшовъ тоді й до Дідицького въ редакцію »Слова«, що містилася въ домі о. Луки Цибика при Личаківській вулиці. Мартиновъ видався Дідицькому, »яко весьма привѣтный, образованный чоловѣкъ, говориль не иначе, лишь по велико-русски... Откровенно, съ искренностью доброго друга, изъявляль онъ вся кому свои задушевныи мысли...« Пробуваючи у Львові зъ тиждень, відвідувавъ вінъ Дідицького частіше і — якъ каже Дідицький: »по своему дружелюбному расположению, уважалъ мене чѣмъ-то больше, нежели случайнымъ знакомымъ«. Митрополитъ Яхимовичъ відвідувавъ Мартиновъ майже щодень. І ось Мартиновъ розказувавъ Дідицькому про одну свою розмову зъ Яхимовичемъ (про що й самъ митрополитъ згадувавъ нераз). »О. Ив. Мартиновъ... изложивши... свою просьбу, что такъ онъ, якъ и всѣ его друзья, русскіи іезуїты, живущіи въ Римѣ и въ Парижѣ, желаютъ перейти и поддатись подъ власть уніятскаго галицко-русскаго митрополита, съ пожертвованіемъ всѣхъ силъ и средствъ своихъ для блага унії греческой церкви съ римскою, ожидалъ отъ того же митрополита утвердительного отвѣта«. На те запитавъ Яхимовичъ, чи

¹ Тамъ same, ст. XI.

вони, піддаючись під його владу, полишаться й далі єзуїтами, чи перейдуть у чин св. Василія В. А коли Мартинов сказав, що клятва, дана раз на все орденові єзуїтів, не дозволяє їм стати чим іншим, заявив Яхимович, що не може їх приняти під свою владу, бо до його влади належить тільки василіянський чин. Мартинов відповів, що вже є обіцянка св. Престола, щоб вони, »руські іезуїти«, підлягали виключно митроп. Яхимовичеві. Однака Яхимович не хотів все таки приняти їх без рішення синоду. Після довшого спору про значіння синоду сказав Мартинов, що як тільки »руських« єзуїтів приймуть під владу митрополита, то вони рішать скоро обрядову боротьбу в Галичині, бо »за им'ющимся уже въ рукахъ дозвoleniemъ св. папы римскаго, стануть во всѣхъ русскихъ церквахъ Галичины вводити чистый греческій обрядъ, точно такій, якій быль за дней принятія уніі — безъ малъйшаго отступленія отъ устава греческой церкви«. Та й це не помогло — митрополит хотів, щоби усе те рішив провінціональний синод, який тільки він має право скликати. Далі почав митрополит говорити про намір царя Олександра II й російського Синоду ввести Григоріянський календар, якого й тоді галицькі русини не приймуть. Авторитет російського царя й Синоду тут ні при чому, бо вони не присягали на унію, а уніяти присягали на те, що свого церковного уставу ніколи не змінять. На замітку Мартинова, що від такої клятви міг би розрішити св. Папа Римський, відповів митрополит: »Прежде васъ отъ клятвы на іезуитовъ, а нась отъ клятвы на унію розрѣшить едино синодъ«.

Цей незвичайно важний для історії української Церкви епізод показує, що Мартинов був справді великим прихильником української унії, коли хотів навіть просто посвятитись службі для неї¹.

Вкінці важне світло на відношення Мартинова до української Церкви кидає його лист до митроп. Спиридона Литвиновича з 1864 р. Він написаний власне з нагоди видання Мартиновим »Апології« М. Смотрицького. Примірник тої книжки післав Мартинов також митроп. Сп. Литвиновичеві разом із відповідним листом. Литвинович не відповів, щоправда, на лист Мартинова, але переслав йому через єзуїта о. Бравна свої замітки про це видання. Литвиновича вразила передусім російська мова, на яку Мартинов переклав »Апологію« і він заявив, що в ту пору не відповідно ширити між галицькими русинами книжки в російській мові. Так видно ще в 1864 р. митроп. Литвинович обстоював той сам погляд, який він висловив ще в своїй німецькій курені з 25 жовтня 1858 р. Тут перестерігав митрополит перед уживанням священиками в проповідях і катехізації мертвотої вже церковщини, бо вона привела би в наслідках: »den grossrussischen Dialekt. Ein

¹ Про обрядову справу, згадану Дідицьким, гл. ширше: Ярослав Гординський. До історії культурного й політичного життя в Галичині у 60-их рр. XIX в. Львів, 1917, ст. 63 і д.

solches Resultat würde, gegenüber dem von den Ruthenen so entschieden und allezeit aufrechterhaltenen Selbsbewusstsein der Volksindividualität, einer Selbstvernichtung völlig gleich sehen; zugleich aber die höchsten Interesse unseres ewigen und zeitlichen Heiles mit einer ähnlichen Vernichtung bedrohen, weil es den katholischen... ruthenischen Volksstamm in eine unmittelbare geistige Gemeinschaft mit einem Volksstamme bringen würde, welcher der katholischen Kirche entschieden feindlich und dem Verbande mit unserem grossen Gesammtvaterlande fremd entgegensteht... Sämmtliche Kuratpriester und Katecheten werden daher strengstens angewiesen, sich in den Kanzelvorträgen sowohl, als auch bei dem Religions-Unterrichte nur der ruthenischen Volkssprache zu bedienen...«¹

Нема сумніву, що ця куренда мусіла бодай тепер дійти до відома Мартинова, та ледви чи він міг погодитися з її гадками. Однаке все таки він признає в листі до Литвиновича справедливість його завваги про невідповідність ширити між русинами під пору російські книжки. Але заразом Мартинов признає конечним видавати як найбільше католицьких писань по російськи, бо ж це противага протикатолицькій російській пропаганді в західних губерніях Росії, або в Польщі. Тому свій «Сборникъ» зачав він видавати по російськи, не тільки йдучи за власним переконанням, але й повинуючись приказові свого головного Настоятеля в імені Його Свят. Папи Пія IX. Зрештою — завважує Мартинов — можна видавати такі твори й мовою галичан, а його переклад буде, як йому здається, помічний для русина-перекладача.

І видно Мартинову дуже залежало на особі митроп. Литвиновича, коли він просить його дозволити йому присвятити задумане ним нове видання старого твору Якова Суші: *Saulus et Paulus*. У дозволі на таку присвяту бачив би Мартинов одобрення своєї діяльності, яку він вибрав за благословенням своїх Настоятелів. На жаль у львівських бібліотеках не міг я роздобути видання Мартинова — тому й годі мені провірити, чи воно справді присвячене митр. Литвиновичеві. І епізод із митроп. Яхимовичем і оцей не менше цікавий епізод із митроп. Литвиновичем показують тільки, як дуже цінив Мартинов (а певне не тільки він із його ордену один!) зв'язки з грецько-католицькою Церквою в Галичині.

Така була роль о. Івана Мартинова в українських справах. Можемо не в одному не погоджуватися з ним (н. пр. із його діяльністю на Закарпаттю), але мусимо признати в ньому людину ширших поглядів, що йшла до своєї мети обдуманим шляхом і не любила зражатися хвилевими невдачами. Дальші досліди повинні показати, скільки в тій ролі належиться місця його Настоятелям і які були їх справжні наміри.

¹ Іванъ Ем. Левицкій. Галицко-русская бібліографія XIX-ого століття. Т. I. Львовъ. 1888, ст. 112, ч, 1133; Студинський. Кореспонденція Я. Головацького, ст. CXXXVIII.

ДОДАТКИ.

1. Лист Івана Мартинова до Франца Мікльосіча з 13. X. 1859.

13 Окт. 1859.

Милостивѣйшій Государь,

Я только что получилъ Ваше письмо отъ 10 Окт. и спѣшу выразить сердечную мою благодарность за то дружеское участіе, которое Вы принимаете въ моихъ посильныхъ трудахъ. Правду сказать, долгое молчаніе Ваше было для меня чувствительнымъ, но я не хотѣлъ быть Вамъ докучнымъ. Сегоднешнее письмо обрадовало меня вдвойнѣ, и какъ отвѣтъ на голосъ дружбы, и какъ податель радостной вѣсти. Я зналъ, что найти переписчика — дѣло не легкое, и потому находка Ваша несказанно меня обрадовала. Вы совершенно правы въ томъ, что лучше издать старѣшую рукопись, хотя она и короче Феодосіевої. Чѣмъ славянскія (т. е. кирилловскія) сочиненія позднѣе, тѣмъ испорченнѣе и подозрительнѣе. Впрочемъ, не худо бы лоби въ изданіи Дометіанова подлинника (стор. 2) сказать нѣчто и о Феодосіевої редакції, особенно если въ ней находятся какія нибудь разительныя разницы касательно фактovъ итд. Въ послѣднемъ случаѣ, я покорно прошу Васъ увѣдомить меня объ этомъ, хощь черезъ Вашего молодаго списывателя, если Вамъ не досугъ будеть писать самимъ.

Крайне сожалѣю, что Славянская Бібліотека пріостановилась; а то я съ удовольствіемъ сообщиль бы Вамъ для нее славянскій отрывокъ стихирая булгарской редакції, о которому пишу я въ моемъ »Описаніи Парижскихъ рукописей« и который до сихъ поръ неизданъ; равно какъ и нѣкоторые другіе отрывки, приготовленные мною для »Славянскаго сборника«.

Посилаю Вамъ недавно изданное мною сочиненіе Кульчинскаго, *Spécimen Ecclesiae ruthenicae*, напечатанное только въ 300 экземплярахъ, съ нѣкоторыми примѣчаніями и дополненіями. Цѣлью моему было — размножить эту книгу, сдѣлавшуюся здѣсь довольно рѣдкою. Хотя она и требуетъ критической передѣлки, однако я издалъ ее такъ какъ она есть, чтобы не дѣлать моего комментарія длиннѣе самаго подлинника.

(стор. 3) Надѣюсь, что Уніяты будутъ благодарны за мое изданіе, и послѣдуютъ моему примѣру. Они могли бы подарить католической публикѣ такую прекрасную коллекцію рѣдкихъ сочиненій, чтонибудь в родѣ »Bibliotheca ruthenica«.

Вопросъ о русинскомъ языкѣ меня очень, очень занималъ, и я былъ заранѣе увѣренъ, что безъ Вашего имени онъ не обойдется. Я радъ изгнанію »гражданки«, которую я всегда считалъ незаконорожденою дочерью Петра I, — но жалѣю, что въ обиходномъ употребленіи не ввели западнаго, латинскаго письма. Правда, оно еще рано, и всего вдругъ сдѣлать нельзя.

На дняхъ узналъ я что Ассеманіево Евангеліе готовится къ печати. Давно предполагалъ я съѣздить въ Римъ для переписки этой драгоценной рукописи и для изданія ея въмѣстѣ съ подробнымъ описаніемъ славянскихъ рукописей, хранящихся въ Ватиканѣ; но Господь устроилъ иначе. Тѣмъ лучше! Однимъ дѣломъ менѣше, а работы, — вѣдь, бездна.

Позвольте мнѣ сообщить Вамъ одну изъ этихъ работъ, въ которой содѣйствіе Ваше былобы весьма драгоценнымъ. Вотъ въ чемъ дѣло. Я приготовляю теперь краткія (стор. 4) Житія всѣхъ Святыхъ Словянъ, для напечатанія въ слѣдующемъ томѣ гигантскаго изданія: *Acta Sanctorum*, продолжаемаго нашими Болландистами. Житій этихъ наберется до 500, и онѣ послужатъ какъ бы Пропилеями къ цѣлому тому. Славянскія церкви на Югѣ и Западѣ — совершенно неизвѣстны, а между тѣмъ сколько тамъ было святыхъ, и даже католиковъ! назв. бы хоть въ Сербіи, Булгаріи итд.

Но главнѣйшая задача — возстановленіе первоначального текста св. писаній, — задача хаотическая, исполнанская, краеугольная. Глаголица — играетъ тутъ главную роль, и католическая истина должна, думаю, явиться въ новомъ небываломъ свѣтѣ, какъ скоро строгая наука начнетъ сводить подъ одинъ итогъ свои долголѣтнія выводы и открытия. Ваши изданія получать отъ этого взгляда на старословенскія тексты тройную цѣну, и послужатъ необходимымъ пособиемъ для всякаго кто захочетъ изучать первобытный изводъ Библіи. Но обѣ этомъ въ другой разъ, и въ скоромъ времени.

Въ заключеніе, прошу Васъ посѣщать меня почаше письмами, покуда Господь доставитъ мнѣ радость познакомиться съ Вами лично, и высказать Вамъ устно все почтеніе —

Вашего преданного слуги
И. Мартынова.

2. Лист Івана Мартинова до Франца Мікльосіча з 15. II. 1860.

15 Февр. 1860.

Милостивѣйшій Государь,

Въ концѣ прошлаго года былъ здѣсь общій другъ нашъ Б. Дудикъ, только къ сожалѣнію не могъ онъ остаться въ Парижѣ больше двухъ, трехъ дней, обѣщавши пріѣхать весною на дольшее время. Отъ него узналъ я, что Вы готовите къ печати Житія Святыхъ; но какихъ, и на какомъ языкѣ, этого сказать онъ не могъ. Вы знаете на сколько занимаютъ меня, особенно теперь, Славянскіе угодники, и слѣд. предпринятый трудъ. Вѣроятно, Вы

ограничитесь однимъ славянскимъ текстомъ, не трогая греческаго, и то будетъ драгоценнымъ подаркомъ любителямъ. Еслибы Вы могли дать вполнѣ Албанское изданіе Св. Седмичисленниковъ, какъ уже Вы издали св. Климента, это былбы истинною заслугою въ глазахъ агіографовъ. Конечно, Вамъ извѣстно, что Г. Гильфердингъ напечаталъ въ послѣдней книжкѣ покойной русской бесѣды 1859 г. житіе св. Наума, и приглашаетъ любителей возпроизвестъ (стор. 2) цѣлое изданіе.

Во всякомъ случаѣ, потрудитесь извѣстить меня, когда выйдетъ Ваше изданіе »Житій Славянскихъ«, и если возможно, порадуйте меня скорымъ отвѣтомъ.

Книга каноника Рачки мнѣ чрезвичайно понравилась; жаль только, что третій отдѣль еще не вишелъ. Мнѣ очень хотѣлось бы помѣстить въ монументальномъ изданіи Болландистовъ подробнѣе, критическое житіе св. Апостоловъ Славянскихъ; съ прибавленіемъ легендъ въ оригиналномъ нарядѣ. Такое сочиненіе было бы весьма кстати, наканунѣ тысячетѣнія юбилея; »православные« жизнеписатели могли бы почерпнуть тамъ болѣе здравыя понятія о Просвѣтителяхъ Словянъ, о которыхъ они судятъ совершенно превратно.

Изданіе Реймскаго Евангелія, сдѣланное здѣшнимъ каллиграфомъ Сильвестромъ (стор. 3) съ предисловіемъ покойнаго Копитара — продается за умѣренную цѣну. За 300 оставшихся полныхъ экземпляровъ, вмѣстѣ съ мѣдными гравированными досками, просятъ только пять тысячъ.

Вы можетъ быть слышали о найденной въ Ирландіи славянской рукописи, будто бы глаголической. Это не пухъ, но сущая правда. — На дняхъ я надѣюсь получить изъ Лондона небольшой снимокъ, и тогда увидимъ навѣрное какое въ рукописи письмо, кириллица или глаголица. — Кстати о послѣдней. — По случаю вопроса о латинскомъ написаніи кириллицы, поднятаго въ прошломъ году въ Галиціи, я узналъ что Вы обѣ этомъ изложили свое мнѣніе, хотя и не сами, въ »Русскомъ Вѣстникѣ«. Я съ удовольствіемъ прочелъ Вашъ протестъ, напечатанный авторомъ брошюроки о превосходствѣ кириллицы, но еще съ большимъ пробѣжалъ Ваше изложеніе (стор. 4) теоріи о глаголицѣ: только не знаю гдѣ найти ее. Еслибы Вы могли указать мнѣ, гдѣ именно можно найти ее, я былъ бы Вамъ очень обязанъ; потому что въ будущемъ мѣсяцѣ я долженъ написать кое что обѣ этомъ вопросѣ въ нашемъ журналь (Etudes...), говоря о новѣйшихъ трудахъ о св. Кириллѣ и Меѳодіи. Дѣло, видите очень къ спѣху.

Я готовлю для Болландистовъ краткія Житія всѣхъ слав. Святыхъ. Но у меня недостаетъ показаній обѣ угодникахъ Сербскихъ, Болгарскихъ и Валашихъ, — и въ этой нишетѣ, естественно, за милостынею обращуюсь къ Вамъ болѣе первымъ какъ кому-либо. За все что Вы мнѣ сообщите, буду я благодаренъ какъ нельзя больше; но не только я, но и наука, и главное, самъ Го-

сподъ, псадатель даровъ и совершитель святости, — для славы котораго трудимся мы всѣ посильно.

Въ ожиданіи Вашего отвѣта остаюсь съ глубокимъ почтеніемъ,

Милостивѣйшій Государь
Вашъ душевно преданный слуга
И. Мартыновъ.

3. Лист Івана Мартинова до Франца Мікльосіча з 25. VI. 1860.

Парижъ 25 Іюня, 1860.

Милостивѣйшій Государь,

Прежде всего позвольте поблагодарить Васъ за посылку Вашихъ превосходныхъ сочиненій, начатыхъ и конченыхъ. Статью о Глаголицѣ получилъ тому мѣсяца два, а Глаголиту Клоцову съ пробными листами Нестора и Собранія патріаршихъ грамотъ только съ недѣлю. Первая пригодится мнѣ для жизни св. Кирилла и Меѳодія, вторая дѣлаетъ Вамъ честь, какъ довершителю Копитарова памятника. — Послѣднія же два сочиненія — принесутъ большую пользу исторіи, и конечно обратятъ на себя вниманіе ученаго міра. Что касается до Нестора, непонятно право какъ Академія Спб. могла упустить изъ виду филологическую сторону подлинника. — Между патріаршими грамотами, судя по посланному листку, должны быть очень важныя для русской церковн. исторіи.

Впрочемъ и независимо отъ этого, я прошу Васъ покорно (стор. 2) прислатъ мнѣ одинъ экземпляръ Нестора и греческаго Сборника, прямо по выходѣ. Я увѣренъ, что если книгопродавецъ Вашъ прислалъ въ Парижъ нѣсколько экземпляровъ того другаго, они разошлись бы немедленно.

Ходзько съ радостью взялъ бы Нестора, и я посовѣтую ему сдѣлать изъ него предметъ свой лекцій въ будущемъ академическомъ году. Это было бы конечно лучше Дометіянова житія, напечатанного въ концѣ прошлого года.

Что касается до посылокъ вообще, Вы можете адресовать ихъ на мое имя къ Г. Дюлорье, который писалъ къ Вамъ, по слухаю Нестора, и который, также какъ и Вы, въ связяхъ съ Мехитаристами. Розумѣется, это односится особенно къ русскимъ а не славянскимъ изданіямъ. Я сообщилъ пробн. листокъ Греческаго Сборника Болландистамъ.

Давно уже намѣриваюсь я издать Галерею славистовъ XIX вѣка, начиная зъ Добровскаго: — тема превосходная, обильная. — О троихъ можно говорить о ге арето, о Добровскомъ, Копитарѣ и Шафарикѣ. Послѣ случившагося съ послѣднимъ, я думаю, его можно причислить къ отжившимъ ученый вѣкъ свой. Бѣдный П. Павловичъ! (стор. 3) О живыхъ не говорю. Только мнѣ хотѣлось бы напередъ имѣть разныя журнальныя статьи розбро-

санная повсюду, и видѣть въ печати 2 томъ Копитаровыхъ мелкихъ сочиненій. Какъ жаль, что нѣтъ доселѣ подобнаго сборника статей Добровскаго! Еслибы я былъ въ Германіи, я непремѣнно осуществилъ бы эту мысль, которую Вашъ сборникъ дѣлаетъ еще болѣе благовременною. Я замышляю поѣздку въ Галицію, для библиографическихъ поисковъ, и если Богъ благословитъ замыслъ, само собою розумѣется, что Вѣна будетъ лежать у меня на дорогѣ.

А до тѣхъ поръ, позвольте спросить Васъ, находится ли въ Уніятской семинаріи Вѣнской О. Нагы (Nagy), котораго я знаю лично, и если находится, будьте такъ добры, попросите его написать мнѣ словечко. Я былъ бы Вамъ весьма благодаренъ, если бы Вы достали мнѣ »схематизъ« уніятской церкви тамошней за 1860 годъ.

Теперь я особенно занимаюсь церковнымъ вопросомъ въ Россіи, и готовлю къ печати сочиненія знаменитаго уніят. архіепископа и писателя Смотрицкаго, извѣстнаго въ Россіи по одной грамматикѣ. Въ нынѣшнемъ году непремѣнно напечатаю его »Апологію«, а можетъ и жизнь. Мнѣ страхъ хотѣлось бы издавать уніатскую библіотеку или уніатскій сборникъ, (стор. 4) т. е. собраніе уніатскихъ духовныхъ сочиненій историческаго и богословскаго, въ родѣ Смотрицкаго. Еслибы я зналъ, что у Вѣнскихъ уніатовъ есть рукописныя сочиненія Потѣя, Смотрицкаго, и т. п. акты собора брестскаго, Унія альбо выкладъ преднѣйшихъ артикуловъ etc, etc, etc, я немедленно отправился бы въ австрійскую столицу, благословляя Бога за такую посылку. Одно меня удивляетъ, отъ чего уніаты не издаютъ рѣшительнаго ничего серьёзнаго, хотя конечно обладаютъ истинными сокровищами. А изданіе уніатского сборника принесло бы величайшую пользу для церкви, истории, и немалую для русинской литературы.

Наконецъ эта поѣздка доставила бы мнѣ случай осуществить давнее желаніе узнать Васъ лично, и скрѣпить узы дружескихъ и научныхъ сношеній, начавшихся такимъ непредвидѣннымъ образомъ.

Въ ожиданіи этой радостной встрѣчи, прошу Васъ отнюдь не сомнѣваться въ глибокомъ почтеніи и искренней привязанности съ какою имѣю быть, Милостивѣйший Государь

Вашъ преданнѣйший слуга
И. Мартыновъ.

Надѣетесь ли Вы продолжать Слав. библіотеку? Знаете ли глупѣйшее изданіе русской библіи, выходящей въ Лондонѣ?

4. Лист Івана Мартынова до митроц. Спиридона Литвиновича з 6/18 мая 1864.

Брюссель, 6/18 Мая 1864.

Ваше Высокопреосвященство,

Хотя я не имѣлъ чести получить отъ В. В. отвѣта на мое послѣднее письмо, при которомъ прилагалась Апологія Смотриц-

каго, тѣмъ не менѣе не могу не благодарить за благосклонный пріемъ, какой она получила у В. В.; и за тѣ замѣчанія, которая она внушила Вамъ, и которая мнѣ были сообщены В. В. посредством Отца Брауна. Я вполнѣ сознаю справедливость сдѣланнаго В. В. замѣчанія о неудобствѣ распространять между русинами книги писанныя, какъ говориться нынѣ, на россійскомъ языку, особенно въ настоящихъ обстоятельствахъ. Но съ тѣмъ вмѣстѣ я убѣжденъ въ крайней необходимости имѣть какъ можно болѣе католическихъ сочиненій на этомъ языку, по причинѣ той усиленной пропаганды сочиненій некатолическихъ, писанныхъ на томъ же языку и распространяемыхъ не въ однихъ западныхъ губерніяхъ Россіи или въ Польшѣ. Предпринявъ изданіе Сборника таковыхъ сочиненій католическихъ, но писанныхъ по россійски, я повиновался не только личному убѣжденію, но и нарочному приказанію, данному Моимъ Главнымъ Настоятелемъ отъ имени Его Святѣйшества Папы Пія IX. Я имѣю въвиду Русскихъ, какъ католиковъ такъ и некатоликовъ. — Посылая Вашему Высокопреосвященству первый плодъ сего новаго труда, я хотѣлъ только ознакомить Васъ съ этимъ произведеніемъ какъ ознакомилъ прежде съ другими, тѣмъ болѣе, что сочиненія Смотрицкаго казались мнѣ способными заслужить вниманіе В. В., какъ по своей чрезвычайной рѣдкости, такъ по своему содержанію. (обор.) Притомъ, ничто не мѣшаетъ издать ихъ на языку Галичанъ; въ чемъ мой переводъ можетъ служить пособiemъ для русина-переводчика.

Я надѣюсь, что Ваше Преосвященство не откажется принять отъ меня и слѣдующихъ выпусковъ моего Сборника, въ которомъ будутъ напечатаны остальная сочиненія Смотрицкаго, разумѣется католическія, также какъ Поця итд.

На дніахъ, будетъ посланъ В. В. мой обширный трудъ, отпечатанный въ знаменитомъ изданіи здѣшнихъ отцевъ болландистовъ: *Acta Sanctorum*, и оттиснутый также отдельно въ нѣсколькихъ экземплярахъ — плодъ долголѣтнихъ трудовъ моихъ. — Это сочиненіе озаглавленное такъ: *Annus ecclesiasticus graeco-slavicus, anno milenario SS. Cyrilli et Methodii editus etc...* обнимаетъ около 400 стр. in fol. — Для него-то я и нахожусь теперь въ Брюсселѣ. Пользуясь пребываніемъ моимъ въ этой столицѣ Бельгіи и нѣкоторымъ досугомъ, я печатаю, тутъ же, извѣстное В. В. сочиненіе Іакова Суши о Смотрицкомъ: *Saulus et Paulus ruthenae Unionis etc.* на латинскомъ же языку. Это будетъ слѣд. новое изданіе старого сочиненія. Суша посвятилъ свою книгу Покровителю Унії, кардиналу Барберини. — Мнѣ казалось, что новое изданіе должно было также имѣть своего Покровителя; и что никому другому оно не могло бы посвящено съ такою статью, какъ Вашему Высокопреосвященству, котораго Провидѣніе поставило въ главѣ той самой Церкви, которую Смотрицкій защищалъ съ такимъ усердіемъ.

(к. 2) Вотъ почему я осмѣливаюсь написать имя В. В. въ началѣ новаго изданія Сушиной книги, или Ваше согласіе будетъ для

меня найлучшею наградою сего новаго труда и въ тоже время несомнѣннымъ знакомъ одобренія той дѣятельности на нивѣ Божьей, которую я избралъ себѣ на остатльное время моей жизни, и на которую получилъ благословеніе моихъ Настоятелей.

Если, впрочемъ, Ваше Высокопреосвященство предпочтаетъ не давать мнѣ такого открытаго одобренія, довольствуясь моей доброю волею и однимъ предложеніемъ, въ такомъ случаѣ самый простый способъ быль бы увѣдомить меня или прямымъ путемъ, или при посредничествѣ о. Брауна, — котораго точность и неотлагательность въ переписка (!) мнѣ давно извѣстна.

Въ ожиданіи этаго отвѣта, который (льщу себя надеждою) будетъ утвердительный, имѣю честь — пребыть съ глубочайшимъ почтеніемъ и совершенною преданностью,

Вашего Высокопреосвященства,
покорнѣйшій слуга
И. Мартыновъ, Общ.—Іис.

Адреса: Bruxelles, au Collège St Michel, en Belgique.

Reverendissimo Domino
Domino Litwinowicz
ecclesiae Galiciensis metropolitano

Leopoli
Galicie. Lemberg.

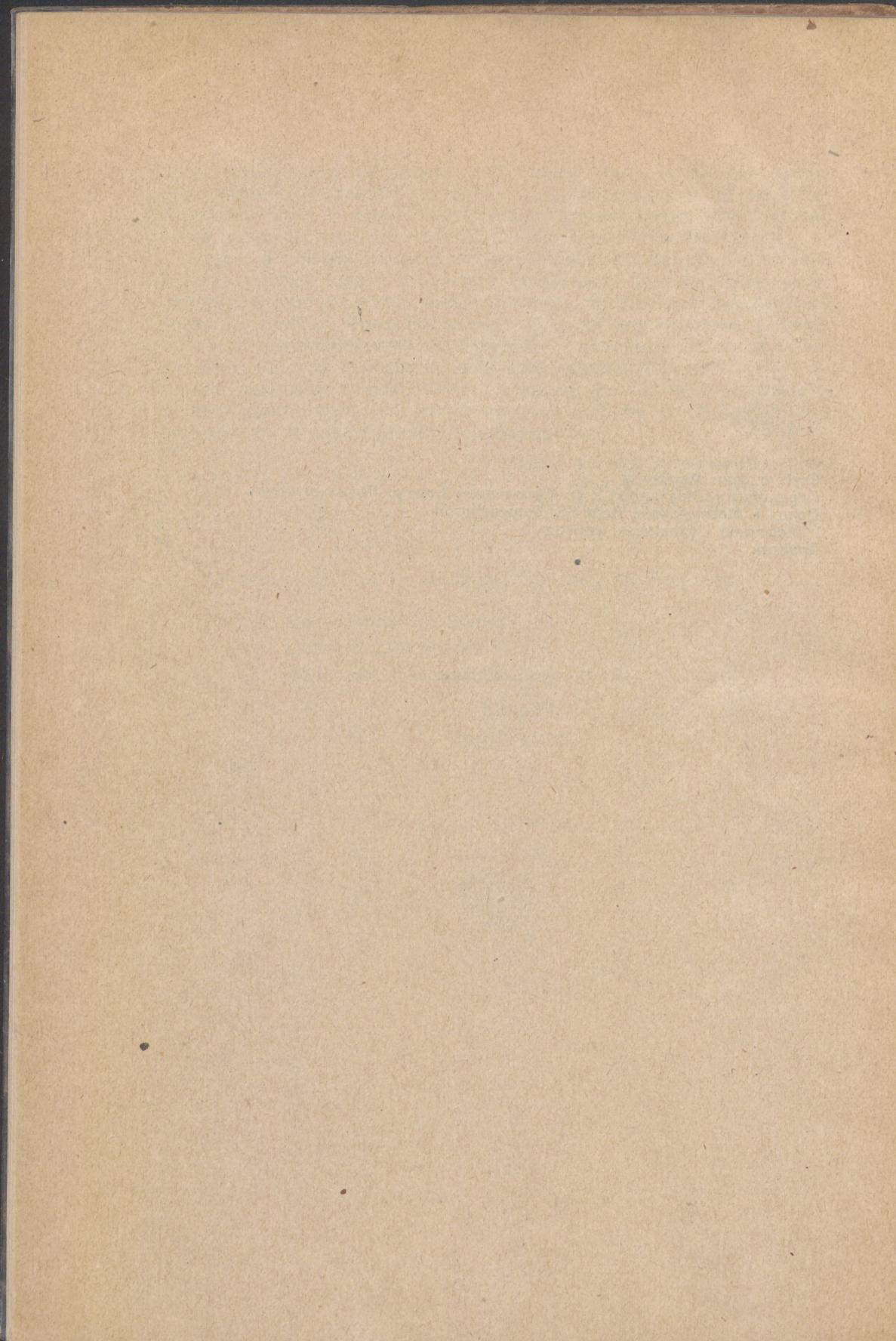
Ч. 526.

ЗМІСТ:

	Стор.
Єзуїт о. Іван Мартинов	3
Переписка І. Мартинова з Ф. Мікльосічем і митр. Литвиновичем	4
Праця І. Мартинова в Acta SS. болляндистів	5
І. Мартинов і українські справи	18
Додатки	24

6016
Друкарня О. Василія, Жовкви
наклад ... 50 ... примірників

ВЛАСНІ ВИДАННЯ РЕДАКЦІЇ „ЗАПИСОК ЧСВВ.“
Головний склад: ЖОВКВА

„Записки ЧСВВ.“ Т. I, вип. 1 (вичерпаний)	злп. 20.—
” ” Т. I, вип. 2-3 (вичерпаний)	” 25.—
” ” Т. I, вип. 4	” 18.—
” ” Т. II, вип. 1-2 (вичерпаний)	” 25.—
” ” Т. II, вип. 3-4	” 18.—
” ” Т. III, вип. 1-2	” 18.—
” ” Т. III, вип. 3-4	” 24.—
” ” Т. IV, вип. 1-2	” 25.—

Акад. В. Шурат. Довкола намогильного каменя Ів. Федорова „	— 60
Акад. М. Возняк. З поля української духовної вірші . „	2—
Д-р І. Огієнко. Український наголос на початку XVII в. „	1—
Д-р О. Макарушка. Слова Климента Костецького . „	5—
Д-р Я. Гординський. Рукописи бібліотеки монастиря св. Онуфрія ЧСВВ. у Львові. Вип. 1.	10—
Д-ръ А. Петровъ. K. Fejérváry, De moribus et ritibus Ruthenorum и аналогичныя свѣдѣнія М. Беля и А. Сирмаи	2—
Свящ. Е. Майковський. Причинки до життя і справи м. Мокрини Мечиславської, ЧСВВ.	2·50
Д-р Б. Крупницький. Гетьман Мазепа в освітленню німецької літератури його часу	2—
Я. Г. З діяльності Івана Мартинова в 1859-1864 рр.	2·50
Проф. В. Заїкин. Християнство на Україні за часів кн. Ярополка I (969-979) (друкується)	